

ברמב"ם, זה רק באמר ולא אפריש, דדין כל תאחר הוא מחמת הנודר והוא עושה מחמת כוונתו שיעבור כל תאחר מיד, בזה יפה כחו להתנות ולומר שלא יעבור על כל תאחר עד שימצא העני הרשות בידו. אבל בהפריש ולא הקריב דמיירי באופן כזה כמעשה הקרבנות פרק י"ד דשם דין כל תאחר מחמת גזירת הכתוב ולא מחמת הנודר כמו שהוכחתי משיטת הרמב"ם, אין בכחו להתנות תנאים כיון שהזמן הוא לא מחמת הנודר אלא מחמת שהתורה קבעה הזמן, ודוק בזה כי החידוש הזה נכון מאד בדברי הרמב"ם ויש להאריך בזה יותר.

ולפי זה מתורצת קושית הש"א על הספרי פרשת מטות שכתוב שם וז"ל "ואשה", מקיש אשה לאיש מה איש עובר על כל יחל וכל תאחר אף אשה עוברת על כל תאחר ועל כל יחל עכ"ל.

ולכאורה תמוה הדבר הרי' בגמ' ר"ה ו': אשה מהו בכל תאחר? מי אמרינן הא לא מחייבא בראייה, או דלמא הא איתא בשמחה וכו' ע"כ. ולמה לא הביא הגמ' ספרי מפורש דאשה מחוייבת בכל תאחר אבל, לפי הרמב"ם ניחא דדוקא הפריש ולא הקריב אין אשה מחוייבת כיון שזה תלוי בקרבנות ורגלים מ"באת שמה והבאתם שמה" כמבואר, אבל אמר ולא אפריש דעוברין בכל תאחר מיד ואין זה תלוי ברגלים, גם אשה עוברת בכל תאחר, ועל זה מיירי הספרי, וגם בעל צפנת פענח רמו לזה.

והנה הרב קוק בספרו דעת כהן סי' קל"ג מסתפק אם צדקה ע"י מחשבה נוהג בכל תאחר כיון דגבי כל תאחר כתיב מוצא שפתין תשמור יש לומר ע"י מחשבה אינו עובר. ויש לומר בדברי הרב דדוקא באמר ולא אפריש אינו עובר דזה ילפינן מ"מוצא שפתין תשמור", אבל בהפריש ולא הקריב דילפינן מבאת שמה ולא תאחר לשלמו אפשר דעוברים בזה וצ"ע.

אבל עצם הדבר נמצא כבר בריטב"א שבועות דף כ"ו ד"ה משום וכו': ונראים דברים גבי צדקה לא מחייב בכל תאחר עד שיוציא בפיו כרתיב בהריא "מוצא שפתין תשמור וכו'" עכ"ל. ומהריטב"א משמע שלגמרי אינו עובר בכל תאחר בזה וגם העשה לא יעבור לכאורה לא באמר ולא הפריש ולא בהפריש ולא הקריב וצ"ע בזה.

בית תפילה של עכו"ם אם מותר לעשותו בית תפילה לישראל

כתב המגן אברהם א"ח סי' קנ"ד ס"ק י"ז בשם הרא"ם דאפילו נעבד בבית עבודה זרה בקבע מותר להתפלל בתוכה, ואפשר דס"ל דמחובר שאני ואע"ג דבית דינו כחלוש מכל מקום דמיא למחובר, וצ"ע בע"ז דף מ"ו מ"ז והא שאני דלא עבד הבית עצמו, ועיין ביו"ד סי' קמ"ה סעי' ג', ואין להביא

ראיה מדאיתא בע"ז דף מ"ג שהעמידו דמות בכית הכנסת אע"פ כן התפללו בתוכו דהתם היא באה בגבולה עכ"ל.

ובמחצית השקל מסביר דבריו על מה שכתב המגן אברהם דמחובר שאני, הפירוש דבגמ' בע"ז מ"ז ב' המשתחוה להר שהוא מחובר אם נאסר אבניו לגבוה, ואע"ג דקיי"ל דאסור לגבוה, מכל מקום במקום דמצד הדין מותר לא משום מיאוס אסור שרינן במחובר, אף ע"ז דתלוש ולבסוף חיברו נחשב לתלוש בע"ז כמבואר בע"ז דף מ"ז ב', מכל מקום דמי למחובר והקילו בזה שאין האיסור רק משום מיאוס, והצ"ע של המגן אברהם הוא מגמ' ע"ז דף מ"ז מ"ז דבעינן לאסור בית לגבוה, ומחלק דהתם היא באה בגבולו ר"ל שהייתה תחילה בית הכנסת ואח"כ העמידו בו ע"ז. וכהאי גוונא השיב ר"ג על מרחץ של אפרדיטא במסכת ע"ז דף מ"ד ע"ב עכ"ד.

והנה בחתם סופר בהגהות על ש"ע א"ח סי' קנ"ד וכן בחשובותיו א"ח סי' מ"ב בסוף התשובה תמה על דברי המגן אברהם מתוס' מגילה דף ו' על מה דאמרינן בגמ': אלו טאטראות וקרקסיות שבאדום שעתידין שרי יהודה ללמד בהם תורה ברבים. ובתוס': יש מפרשים בתי עבודת כוכבים וכו' וקשה לומר שבאותן מקומות מטונפות יכול ללמוד שם תורה, אלא ודאי לשממה יהא במהרה כימינו, ורוצה לומר כתיים שמתאספים שם לועד של עובדי ע"ז עכ"ל.

מפורש בדברי התוס' דאין ללמוד תורה במקומות אלו וכן נמי לא להתפלל. והנה בשואל ומשיב להגאון ר' שאול נתנון, חלק א' מהדורא א' סי' ע"ב מביא גם השאלה הזאת של רב אחד מאמריקה בענין זה והביא את המגן אברהם, והרב רוצה לחלק בין בית הכנסת קבוע להתפלל רק באופן עראי. ולא נראה בעיניו החילוק זה. והביא גם תוס' מגילה דף ו' מה שקשה על המגן אברהם דלכאורה משמע מלשון התוס' דבתי טאטראות אסור להתפלל וללמוד תורה. והוא דחה הסתירה מדברי התוס' דאין ראיה דיהיה אסור ללמוד ולהתפלל שמה, רק התוס' כתבו שמקומות כאלה מטונפות הם, אף שיכול ללמוד תורה על כל פנים לא שייך לומר דהכתוב יבטיח שיהיה בית ה' לרבים וזה הוא גנאי ואטו לא יכול להיות בתי מדרשים כשרים.

ובאמת מסיק בעל שואל ומשיב דגוף קושית התוס' לולי דמסתפינא הוי אמינא דאדרבה לפי שלעתיד לבוא כל האומות יהיה שפה ברורה לעבוד ה' לבדו אם כן אדרבה כל בתי ע"ז יהיה לבתי מדרשות שיהללו ה', וכ"ש להרמב"ם בספר המורה שכתב לענין קרבנות שהדברים לא יתרפאו רק בהפכך, ולכן גם הבטיח הקב"ה שכל כך יעקר שם ע"ז עד שאפילו בתי ע"ז יעבדו שם לשם ה' לבדו. הנה יצא השואל ומשיב לחלוק בסברא על דברי התוס', וכגוף דברי התוס' הוא

מקשה דמה מסתפק בתוס' מה זה בתי טאטראות הרי בגמ' ע"ז דף י"ח כתוב מה מקרי טרטראות וקרקסיאנות.

ואמרינן שם בגמ': תנו רבנן אין הולכין לטרטריאות ולקרקסיאנות מפני שמזבלין שם זיבול לע"ז דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים מקום שמזבלין אסור מפני חשד עבודת כוכבים ומקום שאין מזבלים שם: אסור מפני מושב לצים ע"כ.

ורש"י מפרש מזבלין שם, מסדרין צרכי עבודת כוכבים להתנדב לה. מזבלין לשון יזבלי אישי ענין חנייה של חיבור ואסיפה ע"כ.

ובתוס' מפרש בשם ר"ת, פירוש מזבלין — מזבחים, ולשון גנאי נקט, וכן משמע בירושלמי פרק הרוואה מקום שמזבלים שם לע"ז אומר זובח לאלהים יתרם ע"כ.

ולשני הפירושים האלה אין הבית עבודת זרה בעצמו רק מקום או שעושים ע"ז להתנדב, או מקום שמזבחינ לע"ז. ובתוס' מגילה דף ו' לא הביא מקור זה וזה ששואל הגאון ר' שאול נתנונן, והנה הרמב"ם בפירוש המשניות ע"ז פרק א' משנה ד' כתב שם לפרש המשנה: עיר שיש בה ע"ז בזמן שהדרך מיוחדת לאותו ע"ז אסור ואם היה יכול להלך בה למקום אחר מותר. לפי שאסור להכנס לעיר שיש בה ע"ז כל שכן לדור בה וכו' אבל אנחנו תחת ידיהם בעונותינו ושוכנים בארצות אנוסים ונתקיים בנו מה שנאמר (דברים ד) "ועבדתם שם אלקים אחרים מעשה ידי אדם עץ ואבן", ואם העיר דינה כן קל וחומר בית ע"ז עצמו שהוא אסור לנו כמעט לראותו כל שכן ליכנס בו עכ"ל.

מפורש בדברי הרמב"ם שבית ע"ז אסור אפילו להכנס. ועיין פרק י' מהל' ע"ז שבזמן שיד ישראל תקיפה עליהם אסור לתת לעובד כוכבים לעבור בתוכינו עיי"ש.

ועיין בפרק ט' מהל' עכו"ם הל' ט' והל' י' מביא דין של פירוש המשנה שאסור לעבור בעיר שיש בה ע"ז, והראב"ד השיג עליו שזה דוקא כיריד וכמשא ומתן עמהם, וכמו שמפרש רש"י שם. והנה מה שיש לחלק בין המגן אברהם והתוס' מגילה ו' דמהתוס' דמשמע דאסור מיירי לפני ביטול ע"ז, ובזה אסור להשתמש לתורה ותפילה, אבל דברי המגן אברהם הוא על פי דברי ש"ע יורה דעה סי' קמ"ו סעי' ח' רתשמישי ע"ז הוי מכירה כביטול ע"ז ועכו"ם מבטל ע"ז שלו ע"י מכירה, ובכל זאת ובתוס' ע"ז דף מ"ז ע"א ד"ה מי מאיס באילן שנטע ולבסוף עבדו דמיירי לאחר ביטול וכל השאלה היא לבתחילה מחמת דמאיס. ועיין תוס' סוכה ריש לולב הגזול דאחר ביטול מאיס. ובאליהו רבה מחדש בדברי המגן אברהם דדוקא לעשות בית הכנסת באופן עראי מותר אבל לעשות בית הכנסת בקביעות מודה הרא"ם דאסור עכ"ל.

והנה הגידולי טהרה יצא בעוד חידוש דבמקום דיש שינוי פקע האיסור מהם

ולא הוי מאוס אפילו למצוה ולפיכך יש לעשות שינוי בחלונות שלא תוכר צורתו הקודמת. וכן בנשתקע יש מתירין דאין כאן מאוס. ודין שינוי ילפינן מגמ' ע"ז דף מ"ו ע"ב: המשתחוה לקמת חיטים מהו למנחות, ורש"י מפרש אם נאמר דמחובר נאסר לגבוה אף דלא נאסר להדיוט כמו בעלי חיים, איך יהיה אם נשתנה לקמח אם יש שינוי בנעבד, ולמסקנת הגמ' פוסק הרמב"ם פרק ג' מאיסורי מזבח הל' י"ד דמשתחוה לקמה מותר למנחות שהרי נשתנו. ולפיכך ק"ו מועיל שינוי לענין מצוה דהוי רק משום דמאיס. ועיין בשיטת הרמב"ם שפסק לענין ע"ז תלוש ולבסוף חבירו הוי כתלוש גמ' ע"ז מ"ח: ולענין מעילה יש סתירה בין פרק ה' מהל' מעילה שפסק דבית הוי כמחובר, ובפרק ו' מערכין פסק דהוי כתלוש ומועיל, עיי"ש כמשנה למלך ולחם משנה בזה.

והנה הרב קוק בספרו דעת כהן סי' רי"ד דן בשאלה זו לענין להשתמש בכתי תפילות של גוים לקדושת בית הכנסת אין רוח חכמים נוחה אפילו ע"י שינוי וביטול, וראוי לכל עדה קדושה להתרחק מזה כמטחוי קשת, אבל מה נעשה שאין בידנו למחות מאחר שנתפרסמו על זה צדדי היתר. ונשאר כאן רק הגריעותא שנמצא במקום זה מרתף של קברים עכו"ם דיש שם קברים של עכו"ם ואיך לדון לגבי כהנים הנכנסים שמה; ובאמת זה תלוי במחלוקת אם קברי עכו"ם מטמאים גמ' יבמות פרק הבא על יבמתו ס"א ע"א: אמר ר' שמעון בן יוחאי קברי עכו"ם אינן מטמאין באהל וכו' אדם אתם, אתם קרוין אדם ואין עכו"ם קרוין אדם. ובשו"ע יור"ד סי' שע"ב פסק הרמ"א הנכון להזהר שלא להכנס בבתי קברות של עכו"ם ונכון להחמיר. ומפני זה קשה למחות בחזקת יד בפרט בטומאת ארונות שרוכם יש בהם חלל טפח פדאמרינן ברכות י"ט ע"ב דרוב ארונות יש בהם חלל טפח וחוצץ בפני הטומאה, אבל תוס' בכרכות כתבו שצריכים שיהיה ראש הארון פתוח דאם הוא סתום אדרבה כי יש בו פתח טפח מטמא אפילו בצד הריקן מטעם דין קבר וזה הוא המשנה במסכת אהלות דנפש אטומה עיי"ש. ובלאו הכי שיטת הרמב"ם דלא כהתוס' דמחלקים בין פתוחים לסתומים. ובזמן הזה לא שייך כלל דינא דמדלגין על גבי ארונות מפני שארונות סתומים עכשיו והוי טומאה דאורייתא בשיש בה חלל טפח מטעם קבר. אבל הרמב"ם בפרק י"ב מהל' טומאת מת הלכה ו' כתב לחלק בין ארונות לנפש אטומה. שארונות של עץ שמניחים שם המת אינם כקבר, ואם יש בין כיסוי הארון והמת טפח חוצץ בפני הטומאה, והעומד על גבי הארון טהור מן התורה, וכן דעת הראב"ד בפרק ז' הל' ד'. שאם למעלה מן המת מקום פנוי חלל טפח אין הטומאה בוקעת ועולה לטמא באהל.

ומאחר שלפי דעת הרמב"ם והראב"ד כל זה מה דאין מדלגין הוא רק טומאה דרבנן, בזמן הזה בטומאת עכו"ם לא גזרו חכמים, או דעל זה לא אמר הרמ"א נכון להחמיר.

ולרדן בזה מטעם מיאוס ואיסור בדברי תורה, קשה מאד דהרי מצינו דאליהו הנביא נמצא בבית הקברות של נכרים, ורבה עסק אתו בתורה שם לענין מסדרין לבעל חוב ב"מ דף קי"ד.

וההכרעה של השב הכהן סי' ע"ה מירושלמי סנהדרין ופסחים דגולגולת של ארונה מצאו תחת המזבח ועל ידי זה היתה שם טומאה, הוא נגד הרמב"ם שפסק קברי עכו"ם אינן מטמאין, ונגד התנאין הסוברים דקברי עכו"ם אינן מטמאין, ונגד אליהו הנביא זכור לטוב בגמ' ב"מ קי"ד, שהיה כהן והיה בבית הקברות. ויש לדחות דמי יאמר דארונה לא נתגייר בסוף ימיו והיה ישראל ולפיכך מטמא ולא עכו"ם. ויש קצת ראייה לזה שהרי דוד המלך קידש הרצפה של ביהמ"ק כמבואר בזבחים כ"ד ומירושלמי סנהדרין פ"ק הל' ג' ופ"ב דשבועות נראה דגם את העיר קידש דוד ואם כן היתה כבר ירושלים מקודשת ואיך קברו את ארונה בירושלים? והנה עצם הדבר תמוה מאד איך קרה מקרה כזה, ואיך לא ידעו כל הזמן, ועיין בחסדי דוד על התוספתא ובאור שמח, ובתורה והמצוה פרשת יתרו.

והנה באיזה זמן מצאו אותו יש מחלוקת בין ירושלמי סנהדרין וירושלמי סוטה פרק ט' הל' א'. דבירושלמי בסנהדרין נאמר דעיבור שנה של חזקיהו שהיה מפני הטומאה היתה טומאה זו וגולגולת של ארונה היבوسی מצאו אותו בזמן חזקיהו, אמנם בירושלמי סוטה נאמר פרק ה' הל' ב' שמה שאמר חגי הנביא לכהנים וכל מעשה ידיהם טמא הוא, היה מפני גולגולתו של ארונה היבوسی שמצאו תחת המזבח, א"כ מצאו אותו בזמן בית שני.

ובאמת כתב הרב שהיה קבור במערה עמוקה תחת קרקע, שהיתה לו ולמשפחתו קרקע חוץ ממקום המקדש, וחפרו מערה והאריכו אותה עד שהגיעה תחת המזבח. והנה המשנה למלך הביא מפרק ג' דפרה מ"ג שהר הבית והעזרות תחתיהם היה חלול מפני קבר התהום, וכן פסק הרמב"ם בפרק ב' דפרה אדומה הל' ז' ועיין במשנה למלך בפרק א' מבית הבחירה הל' י"ג, דמקום המזבח היה יוצא מן הכלל שאסור לעשותו על גבי כיפין דבעי מטעם גזה"כ שיהיה מחובר באדמה דוקא בלא הפסק, ולפיכך הוסיף הרב דבבית שני הלא הוסיפו על מידות המזבח כמבואר בזבחים ס"א עד ששים אמה. יש לומר דגולגולת של ארונה היבوسی מצאו במקום ההוספה, ואם כן בימי בית ראשון לא היתה הגולגולת תחת המזבח ולא היה שם קבר התהום, רק בעת שבקשו להרחיב את המזבח כד' אמות מהדרום וכד' אמות מהמערב וכמתניתין דמידות וסתרו את הכיפין ומצאו את הגולגולת של ארונה באותו הזמן ואז הטומאה בוקעת ועולה למעלה. ובאמת יש לומר שנטמאו הכהנים חלק מהם אז לאחר סתירת הכיפין החוצצין בפני הטומאה.

הדרך לדינא דנראה שמושבו של ארונה היה בירושלים גם לאחר שכבר נתקדשה, והנה לא מיכעי שאסור להושיב עובדי ע"ז בירושלים, כי אפילו בכל ארץ ישראל אסור, ולדעת הרמב"ם פרק י' מהל' ע"ז הל' ו', אפילו ישיבת עראי אסור עד שיקבל עליוז' מצות בני נח, ולדעת הרמב"ם ישיבת קבע אסור על כל פנים. ומפורש בנגעים בתוספתא פרק ו' דאסור ליתן מקום לגר תושב בירושלים גם כן, וכן פסק הרמב"ם פרק ז' מבית הבחירה, הל' י"ד.

ומדישב ארונה היבסי בירושלים מסתמא נתגייר והוי כישראל. מכל מקום קשה לנו לדון בזה משום הכרעה. אבל לכופ את הציבור נגד המשמעות של השו"ע שכתוב רק בלשון זה "נכון לזהר ונכון להחמיר" ודאי יהיה קשה. ואח"כ הוא מסתפק אפילו לשיטת הרמב"ם דארון לחוד וקבר לחוד דארון אם יש פותח טפח חוצץ בפני הטומאה זה דוקא בארונות כל זמן שאין הארון נתון בקבר, אבל בקברות נכרים בזמן הזה שהם נותנין את הארון בקברים, יש לומר שחזר עליו דין קבר, וכשהוא סתום יש עליו דין נפש אטומה שמתמא כל סביבותיו, ויש כאן טומאת אהל עיי"ש מה שמסתפק בזה. ולבסוף מסיק דמאחר שהדבר מגונה מאד ראוי להתרחק מכיעור זה ונכון הדבר שימכור זה בז' טובי העיר עיי"ש בסוף דבריו. עכ"ד.

בענין מצות תלמוד תורה לבנים ותלמידים

הרמב"ם פרק א' תלמוד תורה הל' ו': מאימתי אביו חייב ללמוד תורה? משיתחיל לדבר מלמדו תורה צוה לנו משה, ושמע ישראל, ואח"כ מלמדו מעט מעט פסוקים פסוקים עד שיהיה בן שש או בן שבע, הכל לפי בוריו, ומוליכו אצל מלמד תינוקות. היה מנהג המדינה ליקח מלמד התינוקות שכר, נותן לו שכרו וחייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה וכו' עכ"ל.

והנה בהלכה ג' כתב הרמב"ם: וחייב לשכור מלמד לבנו ללמדו ואינו חייב ללמד בן חבירו אלא בחינם וכו' ע"כ. ולכאורה כאן לא כתב רבנו דחייב ללמדו בשכר רק תורה שבכתב, שהרי סתם דחייב לשכור מלמד לבנו ללמדו תורה, ודוחק לומר דהרמב"ם סמך על הלכה ז' שכתב שם דחייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה.

והנה מקור דינו של הרמב"ם שכתב דאינו חייב ללמד לבנו בשכר זה רק תורה שבכתב, הוא מגמ' קידושין דף ל' ע"א: עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה? אמר רב יהודה אמר שמואל כגון זבולון בן דן שלימדו אבי אביו מקרא ומשנה ותלמוד הלכות ואגדות. מיתביה, למדו מקרא